

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2018 | ÅRGÅNG 22

Bokförlaget THALES

IDÉN ATT GRUPPER eller organisationer kan ha moraliskt ansvar eller moraliska plikter utgår oftast från antagandet att de ibland kan ses som moraliska agenter med egna föreställningar och avsikter – antingen p.g.a. att de har sammanhängande gemensamma avsikter (kollektivt agentskap¹) eller p.g.a. att de har en formell beslutsprocedur och agerar som självständiga agenter (organisatoriskt, »corporate», agentskap²).

I vissa situationer känner vi emellertid att en grupp individer borde ställas till svars för något som har hänt eller åläggas att se till att något kommer att hända, trots att gruppen varken kan ses som en kollektiv agent eller en organisation. För att ta ett klassiskt exempel från Virginia Held: fem främlingar i en tunnelbanevagn bevittnar hur en stor buse misshandlar en person till döds. Ingen av dem skulle ensam kunna stoppa misshandeln. Eftersom böra implicerar kunna kan ingen individ klandras för underlåtelser att ingripa. Tillsammans skulle de dock utan risk för egen del klara av det (Held 1970). Intuitionen Held vill locka fram är att gruppen kan klandras för att misshandeln fortsätter, och man kan anta att hon därmed också skulle gå med på att gruppen har en moralisk plikt att ingripa.

Detta är ett småskaligt exempel men Held tänker sig att slutsatsen – att en ostrukturerad grupp utan gemensamma avsikter eller en formell beslutsprocedur kan ha plikter och moraliskt ansvar – kan generaliseras till storskaliga underlåtelser, som en populations underlåtelse att gemensamt avsätta en diktator. Många aktuella samhällsproblem (global uppvärmning, utfiskning av haven, strukturellt förtryck, etc.) tycks bero på oavsedda resultat av många sinsemellan orelaterade individers agerande. Håller man fast vid att individer inte kan ställas till svars för sådana problem och att endast fullfjädrade moraliska agenter kan ha moraliskt ansvar och plikter blir den naturliga slutsatsen att ingen kan ställas till svars för

problemen, eller vara moraliskt förpliktigad att göra något åt dem. Skadorna är i så fall bara resultatet av olyckliga sammanträffanden som ingen kan skyllas för, även om de är effekter av mänskliga beslut som råkar samverka. Om Helds tankegång är rimlig finns det däremot utrymme för ostrukturerade grupper att vara ansvariga för effekter av gruppmedlemmarnas samverkande handlingar eller underlåtelser.

Vi delar Helds intuition att tunnelbaneresenärerna borde ingripit och kan klandras men är osäkra på hur intuitionen lämpligast bör preciseras och förklaras. Är ansvaret kollektivt eller distributivt? Vad, exakt, är de skyldiga att göra, och vad är de ansvariga *för*? Helds beskrivning av exemplet handlar mestadels om vilka standardbetingelser för ansvar och plikter som *saknas* i situationen. Men vilka positiva drag i situationen kan ligga till grund för intuitionen att de handlar fel? Svaren på frågor som dessa är avgörande för hur långt Helds slutsatser kan generaliseras, och i vilken mån de är relevanta för reella storskaliga samhällsproblem.

1. Första lösningen: Försvaga kriterierna för agentskap

EN RADIKAL LÖSNING vore att hävda att en ostrukturerad grupp faktiskt är eller kan vara en agent som kan fatta beslut och agera. Enligt Torbjörn Tännsjö (2007) så kan vilken mereologisk summa av individer som helst vara en agent med beslutsförmåga. Aggregaten av individernas föreställningar och önskningar utgör den kollektiva agentens föreställningar och önskningar. Dessa kan enligt Tännsjö förklara varför kollektivet betar sig på ett visst sätt snarare än ett annat. Tunnelbaneresenärerna kan med rätta klandras eftersom om några av individernas önskningar hade varit annorlunda så hade den kollektiva agenten fattat beslutet att ingripa istället för att underlåta att göra detta.

Det är svårt att förstå detta annat än som ett förslag till radikal revidering av våra uppfattningar av vad föreställningar, önskningar och beslut är för något. Visserligen kan aggregaten av föreställningar och önskningar hos ett kollektiv vara en viktig del av en kausal förklaring av kollektivets beteende, men utan något antagande om

hur dessa attityder aggregeras är de inte tillräckliga för att förklara beteendet (se Petersson 2008: 253).

Ett alternativ vore att hävda att gruppen i Helds exempel trots allt är tillräckligt strukturerad för att vara en slags kollektiv agent.³ Det är uppenbart för de fem åskådarna vad situationen kräver, att alla vill sätta stopp för misshandeln, och att vem som helst av dem skulle kunna fördela roller mellan dem för att stoppa misshandeln. Kanske är detta tillräckligt för att de fem ska utgöra en kollektiv agent, redan innan någon faktiskt agerat. Det tycks dock inte korrekt att säga att det i Helds fall är så att resenärerna redan utgör en kollektiv agent. Snarare är det så att en kollektiv agent lätt skulle kunna skapas. I så fall är det snarare så att var och en för sig har en individuell plikt att se till att en kollektiv agent skapas. Eller så har den ostrukturerade gruppen en kollektiv plikt enbart i kraft av att den lätt kan bli en kollektiv agent. Men som vi kommer att visa så är inte heller dessa lösningar tillfredsställande.

2. Andra lösningen: Kollektivt ansvar utan kollektivt agentskap
 ETT SÄTT ATT förklara hur en ostrukturerad grupp kan ha moraliska plikter vore att hävda att inte enbart agenter kan ha moraliska plikter och hållas moraliskt ansvariga. Enligt en variant av denna lösning kan en ostrukturerad grupp ha en plikt om den är en *potentiell* strukturerad grupp eller kollektiv agent (May 1990). Intuitionen att tunnelbaneresenärerna har en gemensam plikt tycks vara kopplad till det faktum att gruppen lätt kan bli en strukturerad grupp. Anta att de fem resenärerna sitter i åtskilda bås. Alla bevittnar misshandeln men de känner inte till varandra. I detta fall tycks de fem inte ha en kollektiv plikt att stoppa misshandeln, vilket kanske kan förklaras med att de fem i detta fall inte utgör en potentiell agent. Potentiellt kollektivt agentskap kräver möjlighet till kommunikation och interaktion.

Vid närmare eftertanke fungerar dock inte denna lösning. Till att börja med kan den ostrukturerade gruppens plikt att ingripa inte härledas bara från att gruppen är en potentiell innehavare av denna plikt – av att A har en plikt följer förstås inte att ett potentiellt A

har denna plikt. Den potentiella kollektiva agenten måste i sig ha egenskaper som gör att den kan klandras med hänvisning till vad den skulle kunna göra som kollektiv agent. Om gruppen kan klandras som ett kollektiv för att inte förverkliga potentialen för kollektivt agenskap och sätta stopp för misshandeln så måste detta misslyckande också kunna tillskrivas gruppen i sig (snarare än en eller flera enskilda individer). Men ett sådant klandervärd kollektivt misslyckande kräver, precis som en klandervärd kollektiv handling, att gruppen inte blott är en samling sinsemellan orelaterade individer. Den potentiella gruppen måste vara tillräckligt strukturerad eller vara en kollektiv agent (Copp 1991: 75). I så fall förutsätts en lösning av den första sorten, som vi redan avfärdat.

Tracy Isaacs (2011: kap. 5) hävdar att det inte är nödvändigt att en potentiell strukturerad grupp har en faktisk moralisk plikt. Det räcker, menar hon, att den har en *potentiell* plikt. Vad Isaacs visar är dock bara att om en eller flera av individerna föreställer sig att de bildar en strukturerad grupp, så *skulle* de föreställa sig något som i situationen ifråga skulle ha en viss kollektiv moralisk plikt. Individen har sedan möjlighet att agera för att denna plikt bärande grupp ska formas. Men att individerna kan se denna möjlighet betyder inte att de erhåller en *faktisk* plikt att agera på detta sätt. Och om var och en har en moralisk plikt att agera för att åstadkomma att en strukturerad grupp skapas så är det en individuell snarare än en kollektiv plikt.

Även om en ostrukturerad grupp i någon mening kan göra vad en potentiell kollektiv plikt krävt om gruppen vore strukturerad, så kan inte denna potentiella plikt ingå i gruppens praktiska överväganden. Anledningen är helt enkelt att den typ av grupp vi intresserar oss för här inte kan göra några överväganden överhuvudtaget.

Enligt Bill Wringe (2010) räcker det dock att subjektet för en plikt har förmågan att göra det som krävs. Subjektet behöver inte dessutom vara mottagligt för moraliska plikter i sitt beslutsfattande. Pliktens adressat måste ha även den senare förmågan, men denne behöver inte nödvändigtvis vara pliktens subjekt. Gruppen av tunnelbaneresenärer har förmågan att stoppa misshandeln. Den har inte förmågan att resonera och fatta beslut, men det har

adressaterna för gruppens plikt, vilka kan vara var och en av tunnelbaneresenärerna. Wringe använder följande analogi: små barn och ostrukturerade grupper kan inte resonera kring sina moraliska plikter. En ostrukturerad grupp, liksom ett litet barn, kan dock i någon mening göra det som en moralisk plikt kräver (tunnelbaneresenärerna kan stoppa misshandeln, och ett skrikande barn kan sluta att störa medpassagerarna). På samma sätt som barnets plikt ger upphov till individuella plikter hos föräldrarna (att trösta och tysta barnet), ger gruppens plikt upphov till individuella plikter hos gruppmedlemmarna (att agera så att chansen för att gruppen stoppar misshandeln ökar).

Vi menar att analogin med små barn och föräldrar pekar i motsatt riktning. Små barn som inte har förmågan att resonera kring moraliska plikter har inte heller moraliska plikter, och vi behöver inte hänvisa till sådana plikter för att förklara föräldrarnas plikter. De senare har sin grund i den roll en förälder har i familjen och i samhället. Analogin talar alltså snarare för att endast de som kan adresseras moraliskt kan vara subjekt för moraliska plikter (d.v.s. föräldrarna respektive de enskilda gruppmedlemmarna).

I ett förslag som påminner om Wringes menar Gunnar Björnsson att kravet på att pliktens subjekt måste vara moraliska agenter är missvisande när vi talar om gemensamma plikter – »shared obligations». Björnsson (2014: 116–118) föreslår att det väsentliga för att en grupp individer ska kunna ha en gemensam plikt är att gruppen kan agera för att uppfylla plikten, medan kravet på att kunna förstå och reagera på moraliska plikter enbart ligger på individerna som ingår i gruppen. När pliktens subjekt är en grupp så behöver inte gruppen i sig vara mottaglig för moraliska skäl. »Det som krävs är endast att subjektet för plikten—de—kan vara mottagliga på rätt sätt för skälen som grundlägger plikten.» (2014: 117)⁴ Förslaget kan såvitt vi kan se förstås på två sätt. »De» kan läsas kollektivt, så att pliktens subjekt är gruppen. Då skulle det dock inte stämma, givet Björnssons resonemang, att subjektet är mottagligt för moraliska skäl. »De» kan också förstås distributivt, så att varje individuell medlem är ett subjekt för plikten (även om det då kan-

ske varit mer korrekt att tala om »subjekten för plikten» i plural). I Helds tunnelbanefall skulle det betyda att varje resenär har en plikt att agera så att de tillsammans uppfyller den gemensamma plikten. Vi uppfattar den senare tolkningen som rimligare och diskuterar denna typ av lösning i nästa sektion.

3. Tredje lösningen: Individuellt ansvar att skapa kollektiv
STEPHANIE COLLINS (2013) försvarar idén att varje tunnelbaneresenär kan ha en plikt att förändra gruppen så att misshandeln stoppas.⁵ I vissa fall, menar Collins, kan en ostrukturerad samling individer stå inför ett problem där det är uppenbart att det finns en kollektiv lösning men oklart vilken den lösningen är. Ett ingripande kräver därför överenskommelser och beslut om hur det ska gå till. Då har individerna, i Collins termer, en plikt att »kollektivisera», d.v.s. anta en kollektiv beslutsprocedur, som diktatur eller majoritetsbeslut.⁶

Att anta en kollektiv beslutsprocedur involverar till sin natur fler än en individ. Collins påpekar att i kraft av »bör implicerar kan» kan en individ inte ha en plikt att utföra en kollektiv handling, vilket hon ser som en anledning att i stället ålägga individen en plikt att utföra handlingar för att skapa ett kollektiv. Plikter att kollektivisera är »individuella plikter att vara mottaglig för andra med sikte på att det ska finnas en grupp som uppfyller kraven på agentskap och förmåga» (2013: 242).⁷ Man kan fråga sig hur starkt »med sikte på» ska uppfattas. Collins uttrycker sig ibland som att individen har en plikt att vidta åtgärder för att skapa ett kollektiv (ibid.: 243). Men i kraft av »bör implicerar kan» och att inrättandet av en kollektiv beslutsprocedur nödvändigtvis involverar flera individer kan »med sikte på» på sin höjd betyda att individen är skyldig att inbjuda till, och göra sig tillgänglig för, kollektivisering.

Man kan fråga sig om »plikten att kollektivisera» i denna mening fullt ut kan förklara våra intuitioner om tunnelbanefallet, där vi känner att resenärerna gör sig medskyldiga till att misshandeln fortsätter. Det som gör att vi uppfattar underlåtelserna att kollektivisera som klandervärd är att den hindrar gruppen från att göra något

den borde göra. Plikten att stoppa misshandeln förklarar plikten att göra sig tillgänglig för samarbete, inte tvärtom. Men givet att det inte finns någon kollektiv moralisk agent vi kan klandra för att inte ha stoppat misshandeln och att den enskilde individen inte har någon plikt att rädda offret har vi fortfarande inte förklarat i vilken mening gruppen hade en moralisk plikt att stoppa misshandeln till att börja med.

4. Tänkande ur lagets perspektiv

TUNNELBANERESENÄRERNA ÄR I ett dilemma där vad som är mest rationellt för var och en att göra beror på hur övriga väljer att handla. Givet att var och en är en god person som vill få slut på misshandeln men också vill undvika att fler, inklusive hen själv, riskerar skador är det bättre för var och en att ingripa om alla de andra ingriper, men sämre att ingripa om inte alla gör det. Om jag bara gör saken värre genom att ingripa tycks det oberättigat att begära att jag ska ingripa, eller att klandra mig för att jag inte ingriper.⁸ Mänsklighetens belägenhet inför den globala uppvärmningen och andra storskaliga samhällsproblem betraktas inte sällan som koordinationsproblem med just denna struktur.⁹

Michael Bacharachs (2006) modell för »lagtänkande» («Team Reasoning») är skraddarsydd för att förstå hur individer som befinner sig i potentiella sociala dilemman kan välja det kollektivt bästa alternativet. En lagtänkare betraktar beslutssituationen ur gruppens perspektiv – frågar sig vad *vi* ska göra snarare än vad jag ska göra för oss. Hen utvärderar gruppens handlingsmöjligheter och sluter sig till vilken komponent i gruppens handling hen bör utföra. Enligt Bacharach är det karakteristiskt för sociala dilemman att de får oss att vackla mellan det individuella perspektivet och grupp-perspektivet.

Lagtänkandemodellen handlar enbart om hur individer kan betrakta en social beslutssituation och säger inget om ansvarsfördelning. Men om förmågan att lagtänka är en förutsättning för att gruppmedlemmarna ska välja det kollektivt bästa handlingsalternativet borde den också vara en förutsättning för att det ska vara meningsfullt att ålägga dem ansvar för att de underlåter att förverkliga

detta alternativ. Vi tänker oss att detta bör vara utgångspunkten för ett annat sätt att se på tunnelbaneresenärernas ansvar och plikter, vilket vi bara kan skissera kortfattat här.

En normalt funtad resenär som bevittnar en misshandel tillsammans med fyra medresenärer känner att det är förkastligt att låta den pågå. De flesta av oss skulle i den situationen besitta den mottaglighet för relevanta moraliska skäl som Björnssons lösning kräver. Tyvärr är det inte orealistiskt att anta att en grupp normalt funtade individer i denna situation precis som i Helds exempel ändå inte förmår sig att ingripa. I medialt uppmärksammade verkliga misshandelsfall tycks det inte vara helt ovanligt att grupper av åskådare förhåller sig passiva. Erfarenheter från länder som infört en straffsanktionerad plikt att bistå nödställda tyder på att benägenheten att hjälpa inte heller påverkas nämnvärt av att underlåtenhet bestraffas (SOU 2011:16), vilket skulle kunna indikera att passiviteten beror på något annat än moralisk likgiltighet.

Vilka betingelser måste då vara uppfyllda för att detta skifte från jag- till lagtänkande ska kunna inträffa? Bacharachs formella modell säger inte mycket om vilka begreppsliga resurser lagtänkandet kräver eller när det uppstår. Det centrala är att individen inte bara ändrar sina preferenser utan att hen identifierar sig med gruppen i en stark mening. Individen resonerar *ur gruppens perspektiv*, inte bara om gruppen (Petersson 2017).

Anta att bristen på lagtänkande förklarar varför tunnelbanepassagerarna förblir passiva. Kan vi då klandra dem för att inte lagtänka? Bacharach själv menar att lagtänkande *utlöses* av vissa beslutssituationer, snarare än rättfärdigas av dem. Grupp-perspektivet är något man hamnar i snarare än avsiktligt intar. Elisabeth Pacherie (2011) argumenterar med ett regressargument mot att lagtänkande är ett rationalitetskrav – svaret på frågan om huruvida jag bör lagtänka eller jagtänka inför ett potentiellt socialt dilemma beror på om jag ställer frågan ur min grups eller mitt individuella perspektiv, och svaret på frågan om ur vilket perspektiv jag bör ställa frågan beror i sin tur på ur vilket perspektiv den frågan ställs, o.s.v. (2011: 186–187).

Uppstår lagtänkande ur faktorer bortom vår kontroll snarare än

väljs är det svårt att se på vilka grunder man skulle kunna klandra någon moraliskt för att inte vara en lagtänkare. Däremot kan förmågan att se en situation ur gruppens perspektiv vara en nödvändig, men inte tillräcklig, *förutsättning* för att en individ avsiktligt ska göra sin del i den rätta grupphandlingen. Om den enskilde tunnelbaneresenären *inte* kan se situationen ur gruppens perspektiv och värdera gruppens handlingsalternativ finns det givet fallbeskrivningen inget obetingat skäl för individen att ingripa, och därmed inget skäl att klandra resenären för passivitet.

Om förutsättningarna för lagtänkande däremot är uppfyllda, så att individerna identifierar sig med gruppen och värderar gruppens handlingsalternativ, så är det också rimligt att ålägga dem att bidra till den rätta kollektiva handlingen. Är detta uppfyllt i tunnelbanevagnen – vilket inte verkar orealistiskt i detta småskaliga fall – så är resenärerna medansvariga för resultatet av den kollektiva underlåtenheten och inte bara för att inte ha gjort sig tillgängliga för samarbete. Deras individuella plikter att bidra är inte härledda från någon blott potentiell kollektiv plikt, och resonemanget förutsätter inte att plikten eller ansvaret ligger på någon annan än den som kan göra överväganden kring gruppens agerande och moraliska plikter.

Det är naturligt att tänka sig att genuin gruppidentifikation och lagtänkande kan uppstå när kommunikation ansikte mot ansikte och omedvetna sociala mekanismer på lägre nivåer samverkar.¹⁰ Det är ytterst en empirisk socialpsykologisk fråga om det föreslagna sättet att resonera kan motivera moraliska plikter att kollektivt avsätta diktatorer, stoppa den globala uppvärmningen eller förhindra utfiskningen av haven. Om inte så får vi kanske lita till mer handfasta politiska styrmedel för att hantera problem som dessa.

→

Olle Blomberg är forskare i praktisk filosofi och Björn Petersson är docent i praktisk filosofi, båda vid Filosofiska institutionen, Lunds universitet.

PLIKT ATT KOLLEKTIVISERA?

Noter

1 Se exempelvis Bratman 2014.

2 Pettit 2003.

3 Lawford-Smith (2015: 237) överväger denna lösning.

4 »What is required is merely that the subject of the obligation—*they*—can respond in the required way to the reasons grounding the obligation.»

5 Held försvarar samma idé. Collins (2013: 233, not 4) refererar till Held (1970) och använder tankeexperiment med samma struktur som tunnelbaneexemplet.

6 En besläktad tankegång finns hos Donald Regan (1980), som menar att en individ alltid är skyldig att »samarbeta med vem som än samarbetar för att uppnå de bästa konsekvenserna, givet hur de som inte samarbetar beter sig» (1980: 124).

7 »These are individual duties to be responsive to others with a view to there being a group that meets the Agency and Can Conditions.»

8 Beroende på hur exemplet preciseras kan det vara ett fångens dilemma (det är bättre för var och en att alla ingriper än att ingen gör det, men det är bättre för var och en att inte ingripa oavsett vad de andra gör) eller en hjortjakt, »Stag Hunt» (det bästa alternativet för var och en är att ingripa om alla ingriper, men det är bättre för var och en att inte ingripa om inte de andra ingriper). Vi förutsätter den senare tolkningen här.

9 Se t.ex. Newkirk (2016).

10 För en översiktsartikel om sådana sociala mekanismer, se Butterfill (2017).

Referenser

- BACHARACH, M., (2006) *Beyond Individual Choice: Teams and Frames in Game Theory*, N. Gold & R. Sugden (red.), Princeton: Princeton University Press.
- BJÖRNSSON, G. (2014) »Essentially Shared Obligations», *Midwest Studies in Philosophy* 38, ss. 103–120.
- BRATMAN, M. (2014) *Shared Agency, A Planning Theory of Acting Together*, New York: Oxford University Press.
- BUTTERFILL, S. A. (2017) »Coordinating joint action», i: M. Jankovic & K. Ludwig (red.) *Routledge handbook on collective intentionality*. Routledge handbooks in philosophy, London: Routledge, ss. 68–82.
- COLLINS, S. (2013) Collectives' Duties and Collectivization Duties, *Australasian Journal of Philosophy* 91(2), ss. 231–248.
- COPP, D. (1991) »Responsibility for Collective Inaction», *Journal of Social Philosophy* 22(2), ss. 71–80.
- HELD, V. (1970) »Can a Random Collection of Individuals be Morally Responsible?», *The Journal of Philosophy* 67(14), ss. 471–481.
- LAWFORD-SMITH, H. (2015) »What 'we'?', *Journal of Social Ontology* 1(2), ss. 225–249.
- MAY, L. (1990) »Collective Inaction and Shared Responsibility», *Nous* 24(2), ss. 269–277.
- NEWKIRK V.R. (2016) »Is Climate Change a Prisoner's Dilemma or a Stag Hunt?», *The Atlantic Monthly Group*, 21 Apr. 2016, www.theatlantic.com/notes/2016/04/climate-change-game-theory-models/479340/

- PACHERIE, E. (2011) »Framing Joint Action», *Review of Philosophy and Psychology* 2, ss. 173–192.
- PETERSSON, B. (2008) »Collective Omissions and Responsibility», *Philosophical Papers* 37(2), ss. 243–261.
- PETERSSON, B. (2017) »Team Reasoning and Collective Intentionality», *Review of Philosophy and Psychology* 8(2), ss. 199–218.
- PETTIT, P. (2003) »Groups with Minds of Their Own», i: F. Schmitt (red.) *Socializing Metaphysics: The Nature of Social Reality*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, ss. 167–93.
- REGAN, D. (1980) *Utilitarianism and Co-operation*, Oxford: Clarendon Press.
- Statens offentliga utredningar. (2016) »Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?» SOU 2016:11, www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2011/03/sou-201116/
- WRINGE, B. (2010) »Global Obligations and the Agency Objection», *Ratio* 23(2), ss. 217–231.